Gustav Holst

Resim: Millicent Woodforde - 1910

KAYIP SESLERİN İZİNDE

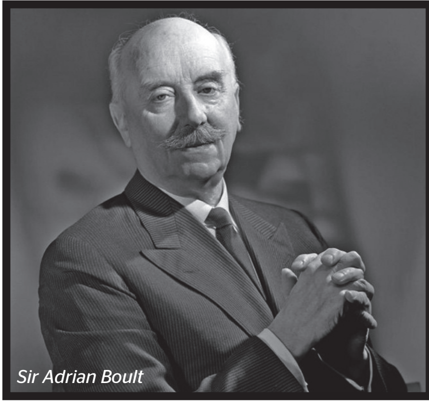

Emre Aracı

İşgal İstanbul'unda bir İngiliz besteci

Andante'nin önceki sayılarında Elgar'ın ve ardından da Tchaikovsky'nin İstanbul günlüklerinden yola çıkarak bu iki meşhur bestecinin pek de bilinmeyen Türkiye seyahatlerinin detaylarını aktarmış ve Tepebaşı'nda onların izini sürmüştüm. Zira Tchaikovsky 1886 Mayıs ayında Tepebaşı Yazlık Tiyatrosu'nda Beethoven'ın "Pastoral" Senfonisi'nden birinci bölümü dinlediğini anılarında kaydederken, 1905'te turistik amaçlı geldiği İstanbul'da İngiliz besteci Sir Edward Elgar ise Pera Palas Oteli'nde kaldığını ve Pera'da uzun uzun dolaştığını tarihin sayfalarına not ediyordu. Bu makalemde ise yine bir başka bestecinin, ziyareti diğerleri gibi resmi müzik tarihimizde yer almayan, Gustav Holst'un İstanbul'da geçirdiği ayları kaleme almak istiyor, inişli çıkışlı şehir tarihçemizin bir başka karanlık spotunu daha yakmak istiyorum.

Esasında bu uzun ziyaret gerçekten de İstanbul tarihinin en karanlık spotlarından bir tanesine denk düşüyor; zira Holst İstanbul'a 1919 yılında İngiliz işgal kuvvetlerinin müzik aktivitelerini tanzim etmek ve birliklere konserler düzenlemek göreviyle gelmiş. İstanbul onun için belki de hayatının en güzel telgraflarından birisini aldığı bir şehir olarak anılarında kalmış. Öyle ki Doğu'da görev yaparken meşhur *Gezegenler* süitinin Londra'daki dünya prömiyerinin görkemli başarı haberini Holst, konseri idare eden Adrian Boult'un çektiği ve İstanbul'da kendisine ulaşan telgrafta ilk defa öğrenmiş. Savaş ve işgal tarihçemizin hiç de hoş olmayan anıları arasında işte bu da son derece şaşırtıcı, alternatif bir tarih tesbiti.

Sir Adrian Boult

Böylesine bir telgrafın bu şekilde Holst'a İstanbul'da ulaşmış olduğunu okuduğumda *Gezegenler* süitindeki Neptün'ün tremolo mistik akorlarının insan üzerinde yarattığı o tüyler ürpertici his gibi içimde bir heyecan duydum. Holst da belki benzer bir heyecanla Adrian Boult'a 25 Mart 1919'da İstanbul'dan derhal şu mektubu yazmıştı: "YMCA Britanya Postanesi, Constantinople, Mart 25[, 1919] Sevgili Adrian, Bana telgraf çekmiş olman (a) çok nazik (b) tam senin tarzın bir davranış. Çok çok teşekkür ederim. Buraya üç gün önce geldim ve ne yazık ki kimse bana telgrafını iletmek düşüncesinde bulunmadı. Şimdi bir posta elime ulaştı ve detayları öğrendim. Ve en başta öğrendiğim detay - detay denebilirse tabii - senin muhteşem başarın. Sen gazeteleri benden önce gördüğün için burada alıntı yapmayacağım. Ancak bütün genç hanım öğrencilerimin, dahası genç ve hanım olmayan diğer pek çok kişinin kalplerini tamamen fethetmişe benziyorsun. 'Bay Boult'un ne kadar güzel idare ettiğini söylemeliyim. Mevcudiyeti hiç farkedilmedi, ancak temsilin gidişinden ne kadar hünerli olduğu anlaşılıyordu'. Sezgisi kuvvetli bir müzisyenden gerçek bir iltifat. 'Boult tek kelimeyle muhteşemdi'. 'Performans çok güzeldi, Boult büyük zahmetle uğraştı ve çok iyi idare etti'. Vs. vs. Ne kadar iyi ki ödülünü bu şekilde aldın ve başkaları benim hissettiğim duyguları kelimeleriyle ifade ettiler. Geçen gün seyahat çantalarım çalındığı için adresini bilemiyorum. Bu yüzden karıma ya da Miss Lasker'e yollayacağım gelecek mektupla birlikte yollayacağım. Sevgilerimle, Sana ve kendime daha da fazlasını diliyorum Gustav" (Jon C. Mitchell, *A comprehensive biography of composer Gustav Holst with correspondence and diary excerpts including his American years*, E. Mellen Press, 2001, s. 183-184). Orijinali British Library'de olan bu mektup Mitchell'in Holst biyografisinde yayımlanmıştı.

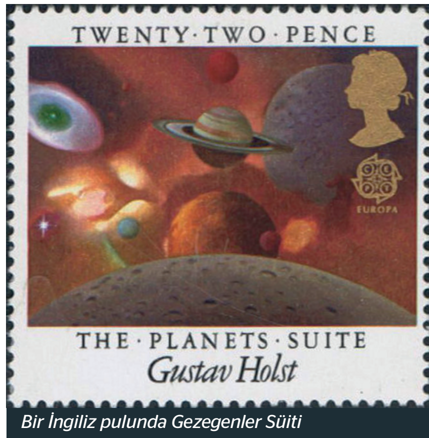
Gustav Holst'u I. Dünya Savaşı sonunda üç ay kaldığı işgal İstanbul'una getiren olaylar nasıl gelişmişti? Holst savaşın başından beri İngiliz ordusuna katılmak için teşebbüslerde bulunmuş, ancak başta göz bozukluğu olmak üzere, yeterli bulunmayan sağlık durumundan dolayı her defasında geri çevrilmişti. YMCA Üniversite Komitesi'nin müzik bölümü işgal altındaki ülkelerde askeri hastaneler ve eğitim karargâhlarında müzik faaliyetleri düzenlemeye karar verince Holst da derhal bu kapsamda yer almak üzere gönüllü oldu ve 1918'de Selanik'teki birliklerde çalışmak üzere orduya katıldı. O sırada Londra'daki Morley Koleji'nde ve St Paul's Kızlar Okulu'nda ders verdiği için Holst bir seneliğine görevlerinden ayrıldı ve o zamana kadar soyadında kullandığı "von"u çıkardı. Arkadaşı Balfour Gardiner ise kendisine çok anlamlı bir veda hediyesi sundu; 29 Eylül 1918 Pazar sabahı Queen's Hall ve orkestrası bütün ücretleri ödenmiş olarak emrine verilmişti ve bestecinin *Gezegenler* süitini ilk defa özel olarak kendisi için seslendireceklerdi. 1914-1916 yılları arasında bestelediği eserini ilk defa dinleyecek olan Holst'un rüyası gerçek olmuştu ve bu özel

temsilde orkestrayı idare etmesini ertesi yıl halka açık konseri de yönetecek olan Adrian Boult'tan rica etti.

Kadro özel temsilden bir gece evvel o sırada 107 Piccadilly adresinde bulunan Savile Club'da bir kutlama yemeği yedi. Boult o yemekte yaşananları şöyle hatırlayacaktı: "Temsilden bir gün evvel elimde orkestra partisyonu, akşamı dostlarla birlikte geçiriyorduk. Aralarından bir tanesi, Geoffrey Toye, parmağıyla 'Neptün'ün ortasında yer alan esrarengiz bakır nefesli akorlardan bir tanesine işaret etti ve şöyle dedi: "Çok korkarım Gustav, ama bu akor şüphesiz ki son derece korkunç tınlayacak". Gustav gözlerini her zamankinden daha büyük bir şekilde açtı ve cevapladı: "Evet biliyorum, ama böyle yazılmışsa ne yapacaksın?"" (Mitchell, *age*, s. 164-165). Sir Henry Wood ve pek çok müzisyen ertesi günkü özel seslendirmeye katıldılar. *Gezegenler* o kadar beğenildi ki ertesi sene konser programına alındı. Ancak Savile Club'daki akşam yemeği ve Queen's Hall'daki temsilin ardından birkaç gün sonra Holst çoktan Selanik yollarına düşmüştü.

Roma ve Corfu üzerinden Selanik'e gelen Holst buradaki müzik faaliyetlerine derhal başladı ve kendisinden önce *The Times* gazetesinin müzik kritiği

Bir İngiliz pulunda Gezegenler Süiti

İstanbul'da işgal kuvvetleri

Kırım Kilisesi

yüzbaşı H C Colles'un kurduğu Topçu Okulu Orkestrası'nın şefliğini üstlendi. Schubert'in "Bitmemiş" Senfonisi ve Mendelssohn'un keman konçertosu bu orkestrayla seslendirdiği eserler arasındaydı. Pencereleri olmayan küçük bir okul tiyatrosunda doğal ışık temini için duvarlardaki paneller sökülmüş, ama içeri giren kar tanelerinin soğuğunda seyyar bir ısıtıcının müzisyen askerler arasında dolaştırılmasıyla zorlukla provalar yapılabilmişti. Holst Selanik'te geçirdiği birkaç aydan sonra trenle İstanbul'a devam etti.

23 Mart 1919 Holst'un Osmanlı başkentindeki ilk tam günüydü. Yolda bagajları çalınmış ve bu durumdan ötürü bir hayli zorluk çekmişti. Başta işler çok ağır yürümekteydi ve bugün Serdar-ı Ekrem Sokağı'ndaki Kırım Kilisesi'nde Pazar ayinlerinde org çalmaya başladı. Boş zamanlarında ise tam bir turist gibi işgal İstanbul'unu gezdi durdu. "Burayı çok seviyorum. Söylediklerine göre burada zaman zaman - tropiklerdeki gibi - yağmur yağarmış, ama şu ana kadar muhteşem bir güneşten ve denizden kıvamında gelen tatlı bir esintiden başka bir şey görmedim" diye yazıyordu karısı Isobel'e İstanbul'dan yolladığı ilk mektuplarından bir tanesinde (Imogen Holst, *Gustav Holst: A Biography*, Oxford University Press, 1969). 18 Nisan tarihli bir başka mektubunda ise karısına şehirden değişik ve renkli manzaralar çiziyordu: "İstanbul'un en muhteşem tarafı Boğaz ve Marmara Denizi'nin sunduğu manzara. Haliç kıyılarında alabildiğine uzanan bahçeler, ormanlar, tarlalar, tepeler ve çiçekler var". Aya Sofya'nın görkemi ve devasa hacmine rağmen zerafeti onu etkilemiş, ancak duvar mozaiklerinin üzerinin sıvanmış olması, karşılaştığı arındırılmış sadelik oldukça hayal kırıklığına uğratmıştı.

Kapalıçarşı'nın dar ve karanlık sokaklarında yolunu kaybeden ve burayı "her tür yanlış malın satıldığı" bir tür yeraltı labirentine benzeten Holst'un İstanbul'da en sevdiği yer ise "Anatolia" olarak tanımladığı şehrin Anadolu yakasıydı. Isobel'e buraya olan sevgisini aynı mektubunda şöyle dile getiriyordu: "En favori yerim haftada iki defa ders vermeye gittiğim Anadolu [yakası]. Orada savaşın etkileri çok az, bahar tam anlamıyla gelmiş durumda ve bahçeler çok bakımlı (bunun insan ruhu üzerindeki eksikliğini, eğer Selanik'te bulunmamışsan, anlaman mümkün değil). Her tarafta çiçekler var". Holst çoğu vaktini Fener ve Haydarpaşa'daki karargâhlarda geçiriyordu ve günlük programı kısa zamanda dolmuştu. İngiltere'deki öğrencisi ve asistanı Vally Lasker'e 25 Nisan 1919 tarihli bir mektubunda bir gün önceki programını detaylı bir şekilde özetlerken, günümüz perspektifinden bakıldığında, *Gezegenler* bestecisinin İstanbul'da olduğuna ve yaşadıklarına inanamıyor insan:

"... Keman sınıfından çıktım!! Neden ayrılmadan önce keman dersleri almadım! Ama kampa çok iyi bir viyolacı geldi. Zavallı adam, ders almaya geldi, ama daha nerede olduğunun farkına varamadan onu diğerlerine ders verme işine koydum. Sonra Asya'daki ilk orkestra sınıfıma girdim! Zamanı tutturamayan iki keman, bir viyola, iyi bir piyano ve oldukça iyi bir flüt. Ben de keman çaldım, ancak sadece bir tane sazın Mi teli vardı. Yirmi dakika sıkı sıkı çalıştıktan sonra ancak baştaki ilk 4 ölçüyü birlikte çaldık ve birlikte bitirdik. Ve sonunda bana Purcell'den iki parça çaldılar ve çoğu yerini kaybetmedi. Dün sabah 10'dan öğledensonra 4'e kadar iki kıtada iki orkestra başlattım. Esasında dün müthiş bir gündü. Tek itirazım çok iş çıkmış olması - bu böyle devam ederse Londra'da olmayı tercih ederim. **9-10** keman sınıfı (dört telli 1 keman, 3 telli iki tane, iki telli bir tane) **10-11** orkestra sınıfı **11-11.45** özel öğrencilerle özel mülakat **11.45-12.15** elimde diş fırçası, jilet, vs. ve bir keman, flüt, palto ve kitap olduğu halde istasyona yürüyüş **12.15-12.30** trende

12.30-12.50 vapurla Boğaz'ı geçiş - harika! **12.50-1.30** kıyıya yanaşmak yerine, bir şeyin ya da birisinin hatası yüzünden, irili ufaklı tekneler arasında akıntıya yakalandık. Batırmadığımız ya da bizi batırmayan gemilerin sayısı inanılmazdı. Hoş bir değişiklik oldu benim için, ama o yüzden geç kaldım... **2** ilk öğrencim (armoni ve piyano) Nora, Jane ve Elgar'dan mektuplar **2.50-3.10** Büyük karmaşa. Odanın orkestra için hazırlanması gerekti - hiç nota sehpası ve Mi teli yoktu. Altı kişi beni altı değişik yerde şahsi konular üzerine konuşmak için görmek istedi. Scholes'dan telgraf aldım. Şimdi unuttuğum diğer başka karışıklıklar da oldu, bunlar dışında Karadeniz ve İzmir'den de nota istediler. **3.10-4.30** Orkestra. 4 keman, 1 tiz klarinet, bir oldukça tiz obua, bir tondan daha fazla pes bir piyano. **4.30** organizasyon işi için iki mülakat. **5** Çay **5.30** 'Pagliacci'nin prologu üzerinde bir ders **7** akşam yemeği **7.30-9.30** gezi ve koro **9.30-10.30** Prof. Findlay ile felsefi bir konuşma! Ve İstanbul'a ilk geldiğimde işlerin gevşekliğinden ötürü çaresizlik içerisinde piyano çalışmaya başladığımı hatırlıyorum da..." (Mitchell, *age*, s. 185-186; Imogen Holst, *age*).

Cebinde posta kutusundan yeni aldığı Elgar'ın mektubu, eksik keman telleri, tiz nefesli sazlar ve pes bir piyanoyla Holst'un İstanbul'da askeri birliklerden gelme gönüllülerle eğitim amaçlı müzik icra ettiğini, ama İngiliz geleneği, beş çayını yine de böylesine yoğun bir programda ihmal etmediğini buruk tebessümle okurken, savaşın ve işgalin onur kırıcı bütün kasveti arasında, müziğin yapıcı ve iyileştirici kudretiyle çalışan yaratıcı bir sanatçının Boğaz baharında yeşeren çiçeklerden hissettiği önyargısız evrensel güzelliğe hasret duygular, "Venus"ün barış temalarına şekil veren o kuvvetli ifade dilinde olduğu gibi, bizim belki de bilmediğimiz, ama onun içinde duyduğu daha nice melodinin doğuşuna katkıda bulunmuştur diye düşünüyorum. Haziran'ın ikinci haftasında Holst İstanbul'da diğer birliklerden gelen müzik toplulukları ile bir hafta süren ve sadece İngiliz bestelerine yer verilen bir festival ve yarışma düzenledi. Bu konserler, okuduğum zaman gerçekten de hayrete düştüğüm üzere, Tepebaşı Tiyatrosu'nda gerçekleşti ve Holst'un kendisi de 9 Haziran 1919 akşamı festival kapsamında Tepebaşı Tiyatrosu'ndaki konserlerden bir tanesini idare etti. Festivalde ayrıca koro tarafından Holst'un besteleri arasında "Church Bells at Thaxted" (Three Festival Choruses, No: 3) opus 36a, "A Chime for the Home-Coming" adı altında seslendirildi. Holst bestesi için İstanbul'da çanlar temin etmeye çalıştı ve söylentiye göre konserde söylemesi arzusuyla Mısırlı bir prensesin yardımına da başvurdu, ama prenses şancı değildi.

Festival ve yarışma Holst'un beklentilerinin aksine sönük geçti; büyük koro topluluğunda sadece 30 kişi yer almış ve orkestrada ise 20 kişi çalmıştı. Nitekim o gün hatıra defterine "akşam konseri oldukça sıkıcı geçti" yazdı. Isobel'e yazdığı mektupta ise müzik yarışmasının çok parlak olmadığını dile getirirken, yine de genelde etkinliğin başarıya ulaştığını ve katılanların ilgisini çektiğini, esas amacının da bu olduğunu ifade ediyordu. Ralph Vaughan Williams da Holst'un İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde İngiltere'de yazıştığı arkadaşları arasındaydı; hatta ona 12 Nisan 1919'da yazdığı bir mektupla birlikte konserlerinden bir tanesinin programını dahi yollamıştı.

Tepebaşı Tiyatrosu'ndaki İngiliz müzik festivalinin ardından "festival bitti, hâlâ hayattayım - hayatta sayılırım" yazan Holst, birkaç gün sonra 16 Haziran akşamı bir daha geri dönmeyeceği İstanbul'dan saat 7.30'da kalkan bir gemiyle ayrıldı. 1977'de kızı Imogen Holst, Vaughan Williams'ın eşi Ursula Vaughan Williams ile birlikte turistik bir gezi için İstanbul'a geldiğinde babasının seneler önceki bu seyahatini hatırlayacak ve Üsküdar'a Florence Nightingale Müzesi'ni gezmek üzere gemiyle geçtikten sonra kendi anı defterine "Muhteşem manzaralar ve bunun G[ustav]'ın 1919'da günde iki defa yaptığı aynı yolculuk oluşu beni çok heyecanlandırdı" yazacaktı (Christopher Grogan, *Imogen Holst: A Life in Music*, Aldeburgh Studies in Music, The Boydell Press, 2010). Kendisi de müzisyen ve besteci olan Imogen Holst Süleymaniye'yi ziyareti sırasında duyduğu ezan sesini ise elindeki gezi programı kitapçığına çizdiği portede notaya dökecek ve babası gibi o da İstanbul'dan sessiz ve sakince ayrılacaktı. Şimdi belki de bu makalenin bilgileri aklımızda henüz tazeyken *Gezegenler* süitini yeniden dinlemenin zamanı; Mars'tan çok ama çok uzakta, Venüs'ün yanında, Merkür'ün kanatlarında, Jüpiter'i hissederek, Satürn'e yaklaşarak, Uranüs'ün sihri ve Neptün'ün gizemini duyarak, Holst'un hayran kaldığı Boğaz'ın karanlık sularına akseden yıldızların ve gezegenlerin parıltılarını akıntıda yanıp sönen farklı rüyalar gibi seçerek...

Emre Aracı'nın Andante'nin geçmiş sayılarındaki makalelerine www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz. **A**